

НА ПОЧАТКУ ШЛЯХУ

Надія Гула
докторка біол. наук,
професорка,
член-кореспондентка
НАН України та
НАМН України,
гол. наук. співроб.
відділу біохімії ліпідів
Інституту біохімії
ім. О.В. Палладіна
НАН України,
м. Київ

Мої батьки

Мої батьки – **Максим Федотович Гулий** і **Марія Андріївна Коломійченко**, – починаючи від 1930-х років, працювали в Інституті біохімії Української академії наук. Там і познайомилися.

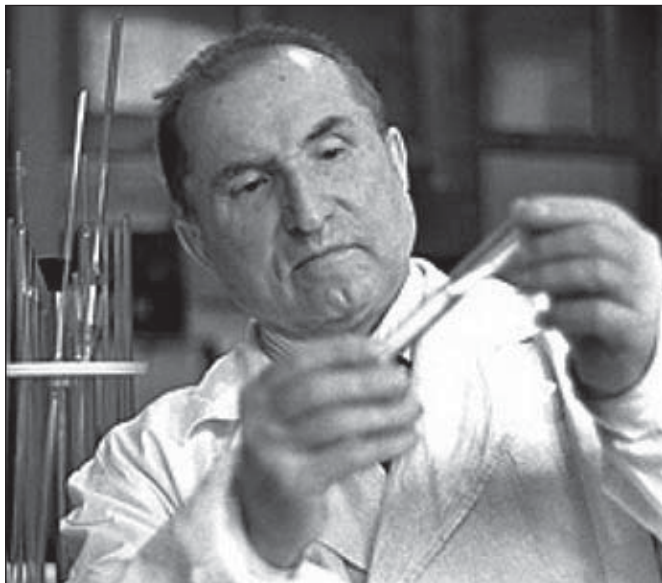
Мама народилася в 1909 р. у селі Воздвиженське на півночі Чернігівської губернії (тепер це Сумщина) в сім'ї вчителів. Її батько **Андрій Коломійченко** брав активну участь в організації сільськогосподарської школи у Воздвиженському, врешті-решт став її директором. Його молода дружина **Марія** (в дівочтві **Піотровська**) була там-таки викладачкою і вихователькою жіночої Преображенської школи. Вона рано померла, народивши четверту дитину – хлопчика Павла. До того в неї було двоє синів – Микола та Анатолій – і моя мама. Микола пізніше став зоотехніком, Анатолій – ветеринаром, а Павло ще підлітком помер під час голодомору...

Школи були створені коштом та стараннями графа **Миколи Неплюєва**, який захоплювався ідеями просвітництва і прагнув побудувати модель ідеального суспільства в організованому ним у 1889 році Хрестовоздвиженському братстві (своєрідній утопічній християнській комуні), на яке він пізніше заповів усе своє майно. Про ці школу й Братство залишилися спогади вихованця Воздвиженського **Нестора Сергійовича Солодовника**, що став генерал-полковником радянської розвідки. Він опублікував їх лише після розпаду Союзу, адже Братство було майже відразу перетворено радянською владою на «*трудова комуна*» (а пізніше в приміщенні його школи розмістили тюрму). Тому й мама згадувала про своє дитинство дуже вибірково, враховуючи своє непросте походження та умови життя в Радянському Союзі.

Знаю, що діти жили і виховувалися в Братстві окремо від батьків, у них були вчителі і вихователі, які повинні були підготувати високоосвічених і кваліфікованих людей, здатних потім стати ветеринарами, зоотехніками, священиками, що були дуже потрібні на селі. Дівчатками і молодшими дітьми опікувалися сестри Миколи Неплюєва – мама Маня та мама Оля (так їх називали самі діти).

Після смерті бабусі Марії дід Андрій одружився вдруге – теж з учителькою школи у Воздвиженському, **Марією Людвігівною**. Від цього шлюбу народилися Ава (Августа), Аля та Галина. Усі вони в війну опинилися на Заході. Галина осіла в Тренчині (Словаччина), де взяла шлюб з інженером (і талановитим художником-аматором, який усе життя малював) **Яном Робіхом**. Аву та Алю доля закинула аж до Америки. Контакти з ними відновилися тільки після смерті **Сталіна** – до того вони не наважувалися писати до моїх батьків, аби їм не зашкодити.

Надія Максимівна Гула (н. 1936) – доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України та НАМН України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки. Дочка академіка НАН України **Максима Федотовича Гулого** (1905–2007) і доктора біологічних наук, професора **Марії Андріївни Коломійченко** (1909–1995). Дружина доктора фізико-математичних наук, професора, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки **Віталія Іларіоновича Стріхи** (1931–1999). Мати доктора фізико-математичних наук, професора **Максима Віталійовича Стріхи** (н. 1961). Основні роботи Н.М. Гулої присвячено біохімії ліпідів.

Максим Федотович Гулій (1905–1907)
доктор біол. наук, професор,
академік НАН України, Герой України

Мама після школи (вже не братської, а «радянської») поступила на біологічне відділення Київського інституту народної освіти (так тоді називався університет). Її перший шлюб із набагато старшим професором сільгоспакадемії **Миколою Синицьким** склався невдало, і їхній син **Валентин** (пізніше – відомий київський психіатр, з яким я товаришувала й багато співпрацювала по науці вже в зрілі роки) після розлучення лишився на вихованні в родині батька. Зате шлюб із **Максимом Гулим** (вони одружилися в 1935-му) був уже на все життя – разом вони прожили 60 років, аж до маминої смерті.

Мій батько народився в 1905 році у великому селі Нова Басань на півдні Чернігівщини в сім'ї хлібороба, де росло п'ятеро хлопців (ще двоє померли в ранньому дитинстві). Цікаво, що всі п'ятеро – Панас, Дмитро, Максим, Іван та Антон – пізніше отримали вищу освіту. Тоді це була велика рідкість. Панас і Дмитро вивчилися на зоотехніків (Дмитра, який був головою колгоспу, повісили у війну німці), Іван довгі роки працював лікарем (і в війну за доносом свого ж фельдшера потрапив до радянських концтаборів), Антон став авіатором. Але в науку пішов тільки мій батько.

Змалечку він був знайомий з важкою працею. Зранку мати давала йому шматок хліба з салом, цибулину і він йшов на цілий день пасти худобу. Коли батько був ще півторарічною дитиною, в них згоріла хата, і його батько Федот їздив на Полісся, де купив матеріал для нової хати, яку треба було тільки зібрати на місці. У своїх спогадах, написаних на порозі сторіччя, батько, який прожив 102 роки, зізнався, що зберіг у пам'яті чіткі картини цієї події, яка сталася, коли він був ще немовлям. Ця унікальна пам'ять дуже допомогла батькові і в навчанні, і в науці, і в житті...

У селі була реміснична школа, побудована коштом прогресивного священника отця **Матвія Полонського**, а також так зване «міністерське училище». Батько закінчив школу – спершу двокласну, а потім семирічку, а також отримав спеціальність слюсаря. Але він прагнув учитися далі. До райцентру Бобровиці від Басані було біля 30 кілометрів, які треба було подолати пішки, а від Бобровиці до Києва вже можна було їхати залізницею.

Батько поступив у Київський зооветеринарний інститут, який закінчив у 1929 році. Ці роки були для нього дуже складними. Щоб прожити в гуртожитку – «кубучі» (тепер у тому старовинному будинку на Трьохсвятительській, 4 розташований Інститут філософії НАН) – і якось прохарчуватися, він мусив ще й працювати. Заробляв, розвантажуючи вагони на залізниці, рубав дрова по київських дворах, підробляв де міг. Пізніше йому стали платити невеличку стипендію і стало трохи легше.

Інститут батько закінчив успішно і за розподілом поїхав працювати ветеринарним лікарем в Одеську область, у велике село Ширяєве, де отримував непогану зарплатню. Але весь час мріяв про подальше навчання – і в кінцевому підсумку про наукову роботу. Через деякий час отримав повідомлення від свого однокурсника й найближчого товариша **Михайла Селеха** про відкриття аспірантури при кафедрі тваринництва в КПІ (невдовзі ця кафедра ввійшла до новоствореної Сільгоспакадемії).

В роки аспірантури повернулися нестатки. Одягнутий батько був у блаженський костюм з домотканого полотна – тож у 1931 році захворів на туберкульоз. Ліків не мав ніяких. Незважаючи на все, він витримав, і вважав, що від хвороби його врятував жир, який пересилала при нагоді мати з села, і який він пив гарячим.

Захистів кандидатських тоді ще не було. Тож батько успішно закінчив аспірантуру, отримав звання наукового робітника й право посідати посаду доцента. Але був спочатку «розподілений» на роботу в Київську обласну сільгоспстанцію в Терезіному під Білою Церквою. І тільки в 1932 році його мрія про науку збулася: за рік перед тим до Києва з Харкова переїхав Інститут біохімії, і його директор **Олександр Володимирович Палладін** узяв молодого допитливого хлопця на роботу.

Тут батько виявив величезну наполегливість: і вивчаючи іноземні мови, потрібні для того, щоб читати наукові статті, і опановуючи на завдання Палладіна нові експериментальні методики, і відкараскуючись від постійних спроб забрати його до армії на офіцерську посаду. Страшним був 1937 рік, коли батька викликали вночі до НКВД і, шантажуючи, фактично вимагали писати доноси на співробітників інституту й самого Палладіна. Ці протоколи допитів збереглися, і з них видно: батько не обмовив нікого. Історики-архівисти, які вже в 1990-ті вивчали ці документи, казали: мало хто поведився тоді з такою гідністю.

Учасники Першого Українського біохімічного з'їзду:
М.Ф. Гулій, В.Ю. Чаговець, В.О. Беліцер,
С.І. Балуєв, академік О.В. Палладін (директор
Інституту біохімії АН УРСР від 1925 до 1970 рр.)
Чернівці, 1965 р.

Врешті-решт батько подолав усі труднощі й захистив восени 1940 року докторську дисертацію, присвячену мускульній роботі м'язів. Цікаво, що його докторську (машинопис у мене якимось дивом зберігся досі) було написано українською мовою. Тому опонентом був відомий біохімік **Яків Парнас** зі щойно приєднаного тоді Львова. Так у 35 років батько став уже «ученим з іменем», а я відтак виростала в родині науковців, і наука змалечку ставала моїм життям.

Раннє дитинство

Народилась я 12 червня 1936 року в Києві в клініці медичного інституту на Бульварі Шевченка. Там же через 25 років народився мій син **Максим**, а потім, у 1988 р., і внучка **Ярослава-Яся**.

Перші дні життя я провела на вулиці Прозорівській (тепер Еспланадна), де батьки тоді знімали житло в напівзруйнованому флігелі. Пізніше переїхали на вулицю Кірова (тепер Грушевського) – той триповерховий будинок вище від Художнього музею досі зберігся. Там отримали дві кімнати і половину кухні в комунальній квартирі. Раніше в них жив професор-гідробіолог **Яків Ролл**, який перебрався на той час у комфортабельніше житло. Нашими сусідами по квартирі були **Шайнські**. Їхній син, що був старший за мене на пару років, мусив цілими днями займатися музичними вправами. Варто було йому втекти на 5 хвилин у двір, як з вікна визирала бабуса і гукала:

– Вовочка, іди грати на скрипочку!

Вовочка потім став знаним композитором **Володимиром Шайнським...**

На Хрещатику, там, де тепер міськрада, до війни був кінотеатр, де я дивилася дитячий мультік: на печі кудись їде Іванушка, а поруч марширують страшні солдати. Мені було чотири роки і дитяче враження виявилось дуже сильним і стійким.

Тоді, до війни, я часто простуджувалася, боліло горло, підвищувалася температура. Мене показали лікарям, а ті порадили, як тоді казали, «удалить гланди». Операцію мав зробити професор Шварцберг. Оперував він за старим звичаєм у себе вдома на вулиці Леніна (тепер Богдана Хмельницького) в будинку на розі вулиць Леніна і Івана Франка, де тепер «Mac Donalds». Ми жили досить далеко, на вулиці Кірова. Таксі тоді ще не було. Зручного для нас трамваю також не виявилось, хоча трамвайних маршрутів у Києві було тоді багато. Вже в повоєнний час пам'ятаю трамваї на Володимирській, Толстого, Бульварі Шевченка, Брест-Литовському проспекті й далі на Святошин. Нині цих маршрутів уже давно немає.

Як добралися ми до хірурга – не пригадую, а от додому їхали на візнику! Щоб ранки не кровили і біль був менший, батько, за тодішніми приписами, купив мені морозиво. І хоча стан у мене був далеко не комфортний, я почувала себе іменинницею...

Батьки ставилися до мене дуже тепло, намагалися, щоб у ті злиденні роки я почувалася якнайкраще. Все раннє дитинство я провела поруч із мамою.

– Ти – як мій хвостик, – казала вона.

Батьки завжди були з книжками. Батько навіть вільний час присвячував читанню наукової літератури, мама натомість читала дуже багато художніх книжок. Життя в оточенні книжок привчало до них і мене. Мама читала

мені маленькій вірші Корнія Чуковського про лікаря Айболита і про злого розбійника Бармалея. Його я дуже боялася і перед тим, як зайти в темну кімнату, гукала:

– Іди, Бармалею, геть!

Любила я слухати казки. Часто персонажем цих казок бувала зла мачуха. Ці два поняття («зла» і «мачуха») поєдналися в моїй свідомості. Якось до нас приїхала Марія Людвигівна. Я почула, що це мамина мачуха, і кинулася захищати маму:

– Іди, мачухо, геть!

Всі дуже зніяковіли.

З батьком Максимом Гулим і мамою Марією Коломійченко. 1939 рік

В ранньому дитинстві мене допомагала батькам глядіти молода батькова односелиця **Галька Заворицька**, адже тоді декретні відпустки були дуже короткими, а мама працювала. Тому мене навіть кількамісячним немовлям треба було кожен день носити до мами в інститут годувати.

Галька співала, а я любила слухати її співи. Непомітно для себе запам'ятовувала її пісні. Через кілька років під час війни вже в Москві, стоячи в коридорі готелю біля вікна, з якого видно було святкові салюти над Кремлем, заспівала:

– Розпрягайте, хлопці, коней та лягайте спочивать...

І викликала аплодисменти наших сусідів.

Перед війною, навчаючись у медінституті, в нас недовго жила мамина сестра Галина. Весь вільний час вона бавилася зі мною. Я її дуже любила, але війна розкидала нас, і знову зустрілися ми з нею тільки вже через кілька десятиліть. Потім теплі стосунки з нею я підтримувала все її життя. Своїх дітей у неї не було і вона мені казала:

– Ти мені, як дитина.

Війна й евакуація

Добре пам'ятаю початок війни. Батька буквально в перший же день призвали в армію в артилерійські війська. Він був ветеринаром, а вся артилерія на той час була на кінній тязі. Врізалось в пам'ять, як ми з мамою проводжали його вниз по вулиці Кірова до площі Сталіна (тепер площа Європейська). Ми жили трохи нижче від нинішнього Кабміну. Тоді цей грандіозний будинок Кабміну належав НКВД. Нижче від художнього музею, уже при виході на площу стояв величезний трофейний танк. Мені він здавався цікавим і не страшним – що таке війна і смерть, ми ще не знали.

Ми з мамою мали їхати в евакуацію разом з академією. Квартиру замкнули й на декілька діб перебралися

в Інститут біохімії. Чекали, спали, їли в лабораторіях, а наша черга все не надходила. Нарешті, ми не витримали і на чергову ніч поїхали додому. І в цю ніч академія виїхала. Почалась наша одиссея...

Перед самою війною мені виповнилося 5 років і в прийнятті рішень я ніякої участі брати ще не могла. Мама вирішила добратися пароплавом в Дніпропетровськ – там жив батьків товариш **Михайло Селех**. Пароплав відправлявся з Дніпра, де тепер Поштова площа. Таких, як зараз, причалів не було. Вантажилися на пароплав з якогось помосту. Натовп був страшенний, лізли буквально один через одного – по головах, з торбами, валізами, було багато дітей... Штовхалися на саморобних трапах, лізли через борти... Я і зараз не розумію, як нам пощастило потрапити на пароплав. Але потрапили. І допливли.

У Селехів був одноповерховий будинок у тихому зеленому дворіку. Але ми пробули там недовго (до Дніпропетровська теж наближалися німці) й подалися далі. Тепер ми їхали до маминого брата **Миколи Андрійовича Коломійченка** в місто Армавір на Північному Кавказі. Він там працював зоотехніком.

По дорозі на станції Синельникове зустрілися з батьковим братом Іваном, який працював там лікарем у госпіталі. Десь у тому районі на Донбасі бачила повітряний бій. Над потягом з'явився німецький літак, його тут же наздогнав наш. Потяг зупинився серед поля, люди порозбігалися в різні боки, а мені, малій, було дуже цікаво і зовсім не страшно.

Нарешті добралися в Армавір, де нас чекав новий член сім'ї – мій двоюрідний брат Юрик. Йому було тоді менше року. Пробули ми в Армавірі теж недовго. Нас розшукав телеграмою мій батько. Поки ми добиралися на схід, він разом з Червоною армією також рухався в цьому напрямку. З великими труднощами, часто під вогнем, з боями, здебільшого пішки добрався до Києва, а потім машинами через Лівобережжя – до того ж Дніпропетровська, де сподівався знайти нас, але ми вже звідти виїхали...

Як я вже згадувала, перед війною батько захистив докторську дисертацію, і тому його як дипломованого науковця у вересні 1941-го відкликали з фронту. Тоді організували Ветхімлабораторію Червоної армії. Завданням лабораторії було віднайти антидоти проти відомих тоді бойових отруйних речовин. У цьому брали участь люди, які добре знали батька як спеціаліста потрібного профілю, ветеринара і біохіміка. Пам'ятаю ім'я **Прокіпа Яковича Рибачка**, що знав батька зі студентських часів. Лабораторія тимчасово розміщувалася в Кунцево під Москвою. Ми з мамою отримали виклик і мали їхати до батька в Москву.

Це було дуже непросто під час війни, коли німці стрімко наступали. Особливо складно стало на останньому етапі, вже при під'їзді до Москви. Виручив якийсь незнайомий військовий, який провів нас через патруль. І от мама – змучена, з валізкою в одній руці і з дитиною в другій (а дитина тримала в руках маленький синій емальований чайник – єдине джерело води в потязі в ті часи) – нарешті опинилися в обіймах батька. Скільки ми пробули в Кунцево, не пам'ятаю, але тієї ж осені поїхали на Урал у містечко Троїцьк, де мала базуватися лабораторія.

Мама, будучи біохіміком, також працювала разом з батьком у лабораторії над проблемою нейтралізації бойових отруйних речовин. Робота була складна і часто небезпечна. Досліди проводили на тваринах, і коли їх брали в

експеримент, на шерсті могли залишатися залишки отрути. Це вимагало від дослідників високого рівня уваги, акуратності, тим більше, що спеціальних захисних костюмів, окрім халатів і шапочок, вони не мали. Але в тих складних умовах за час роботи в лабораторії в мамі накопичився науковий матеріал, що дозволив їй оформити кандидатську дисертацію. Всі дослідження в лабораторії були «*закритими*», батьки при мені ніколи не обговорювали результатів, і я ніколи так і не довідалася теми захищеної тоді мамою дисертації.

Мене в Троїцьку віддали в дитячий садок. Згадую, як діти похвалялись один перед одним – хто чим міг. Я похвалилася дуже гарною штюпкою на панчішках, яку зробила мама. Панчішки стали, як нові!

Тепер я розумію, що матеріально співробітники лабораторії жили краще за інших. По карточках отримували хліб, крупи (в основному сочевицю). Батько навчився ходити на полювання і часто приносив якусь дичину. Це була істотна підтримка. Правда, своєї рушниці він не мав і полював із позиченою, в якій була сильна віддача. Від того в нього не сходив синець на плечі.

Під час війни я перехворіла всіма дитячими інфекціями. В Троїцьку захворіла на скарлатину. Ліків не було, мене забрали в дитячу лікарню десь на околиці міста. Батьки приходили до мене, намагалися підгодувати. Батько, не знаю вже де і як, дістав для мене трохи червоного стрептоциду. Ці дієві ліки тільки з'явилися в ужитку. Їх тоді виробляли в Англії. Одужала.

У Троїцьку я пішла в перший клас, та провчилася там недовго. Йшов 1943 рік, хід війни різко змінився і можна було повертатися в Москву. До Москви з міста Уфа реєвакуювали і Українську академію наук. Батька зразу повернули на роботу в Академію для організації повернення її в Київ. Нас оселили разом з іншими науковцями в готелі «Балчут». З нами на поверсі жив професор **Приймак**. Його лекції з терапії я через багато років слухала в медінституті. Десь поруч мешкав поет **Леонід Первомайський**. Тут же я познайомила з **Леною** і **Лідою Кіпріановими**, дочками академіка-хіміка **Андрія Кіпріанова**, з **Льоною Францевичем**, сином іншого академіка-хіміка й матеріалознавця **Івана Францевича** (Леонід потім став відомим ученим-зоологом).

Поруч знаходився величезний готель «Москва», де жила більша частина науковців. Зокрема, там мешкав академік **Олександр Палладін**, директор Інституту біохімії та майбутній президент нашої Академії наук, і співробітник Інституту біохімії **Іммеріх Теодорович Сорені**, угорський єврей, який утік до СРСР від фашистів. Ми зустрічались і гралися з його сином – **Імою**. По війні родина Сорені повернулася до Угорщини.

У Москві я продовжила навчання в 625-й школі, що знаходила зовсім поруч. Але теж недовго. На Жовтневій святі в 1943 році ціною колосальних втрат звільнили Київ і прийшов час реєвакуації.

Повернення до Києва. Школа

Академія повернулася в Київ навесні 1944 року. Німці ще бомбили Дарницю і вночі небо над Дніпром було червоне від заграв. Співробітників розселили по вцілілих домішках. Ми отримали квартиру на четвертому поверсі у великому революційному «будинку Морозова» в стилі

«модерн», що й зараз стоїть на розі вулиць Володимирської і Толстого. Наша квартира мала спільний вхід із житлом ботаніка **Василенка**. А просто на даху нашого будинку – найвищого в тій околиці – стояли зенітки. Снаряди для них було складено навпроти, в парку Шевченка. Його було дуже вирубано в час війни, він проглядався наскрізь...

В Україні, як і скрізь в Союзі, продуктів у вільному продажу тоді не було. Хліб та інші харчі давали тільки по карточках. Наш лімітний магазин розташовувався поруч з критим ринком на Бессарабці. А базар сільськогосподарських продуктів тягнувся просто неба по нинішньому бульварчику мало не до вулиці Прозорівської. Селяни продавали або міняли овочі на хліб, іноді молочні продукти, словом, усе, що мали в господарстві. Раз ми щось купували у сільської жінки і батько взяв у неї харчі, не торгуючись.

– Чому так? – спитала я.

– Ти бачила, які в неї натруджені, порепані руки. Як я можу виторговувати в неї копійки? Вона за них тяжко працює.

Я це добре запам'ятала.

Вивчала я від тих селянок і живу українську мову, не таку, як у підручнику. Якось старша жінка переконувала батька:

– Купуйте, це добрий часник, не «москаль».

Так я довідалася, що слово «москаль» навіть щодо часнику означає щось кляте.

У Києві згадала забутий смак яблук. Колись у Троїцьку, як велику цінність, тато привіз із відрядження в Уфу яблучко. Я погризла трохи і відмовилась – яблучко було червиве. Його з величезним задоволенням доїла мама.

Не пам'ятаю, чим я гралася до війни, чи взагалі були в мене тоді якісь іграшки. На єдиному збереженому довоєнному фото я сиджу між батьками, тримаючи в руках якусь целулоїдну качечку. Але її могли дати мені і в ательє, де ми фотографувалися. А після війни в мене вже з'явилися ляльки. В лімітному магазині мама купила мені голівку ляльки негра, яку ще треба було пришити до тулуба, але самого тулуба не було – його довелося майструвати з ганчірок. Трошки пізніше з'явилася лялькова мавпа Чіта, яка «прожила» в нас удома багато років.

Інститут повернувся у приміщення, збудоване для нього за декілька років до війни на вулиці Леонтовича, 9. Приміщення збереглося завдяки вахтерам, що жили в кімнатці прямо в інституті. Варвара Климентіївна і Федір Петрович позносили все лабораторне скло і нехитрі прилади з робочих кімнат у підвали. Там усе це пролежало до повернення співробітників. Тоді я узнала, що таке аналітична вага, колориметр Пульфриха тощо. Книжки з наукових бібліотек німці повивозили. Пізніше їх повертали назад і я бачила наші книжки з німецькими штампами.

Зразу після повернення з евакуації батьки вийшли на роботу. А я проводила час в інститутському подвір'ї з дітьми інших співробітників. Багато співробітників жили тоді в тому крилі корпусу інституту, де тепер віварій. Для житла було відведене й ще одне крило головного корпусу. А подвір'я було зелене. Довгий час на ньому ще зберігалися поодинокі старі розлогі дерева, але зараз їх уже нема.

Діти почувалися дуже вільно і гарно проводили час, але бувало в дитячому житті всяке. Я пам'ятаю, як побіглася з кимось із хлопців і побігла жалітися батькові:

– Папа, а N мене б'є, скажи йому...

– Не я з ним бився, що ж мені з ним говорити! – відповів батько. І я зрозуміла, що в житті треба розраховувати на свої сили та можливості.

У Києві я провчилася рік у 44-й середній школі на вулиці Жиланській, а з третього класу по шостий вчилася в школі №33 на Володимирській. Поки ми мешкали в «будинку Морозова», я приятелювала з сусідською дівчиною Наною. Вона захворіла на діабет. Це захворювання потребує постійної уваги і регулярного лікування, зокрема інсуліном. Пам'ятаю, що Наниній мамі, яка була співробітницею Інституту літератури АН, з ліками допомагав батьків земляк (його рідні Піски за 12 кілометрів від Нової Басані) поет **Павло Тичина**. Він жив зовсім недалеко на вулиці Чудновського (тепер – вулиця Терещенківська) у великому сірому будинку за теперішнім музеєм Шевченка. Ми з Наною бігали до нього по якісь ліки. Запам'яталися тихий голос славетного поета і його якась розгублена делікатність...

Пов'язана з Наною була й пригода, яка могла погано для мене закінчитися. Малою я була дуже непосидюча і років десяти чи одинадцяти вирушила з Наною до її тітки в містечко Боярка під Києвом, не попередивши своїх батьків. Електричок тоді ще не було, але туди ми ще якось потрапили в «пасажирському» поїзді (складався він теж із товарних вагонів, але з покладеними дошками замість лавок). Зате назад уже ніяких «пасажирських» не було, і ми стрибнули на відриту платформу «товарняка», не знаючи до ладу, куди він іде й де зупиниться. Але якось таки дісталися додому (хоч іти від товарної станції довелося «бандитськими» тоді вуличками) – й батько, який мало не посивів, розшукуючи зниклу дочку, мене добряче відлупцював. Тепер такий засіб виховання вважають непедагогічним, але тоді на мене він подіяв, змусивши мене бути надалі відповідальнішою.

Поки ми жили в «домі Морозова», часто ходили на Прозорівську до шевця Сені. У нього були хворі, покручені руки, але працював він добре, акуратно ремонтував наше стоптане взуття. Купити якісь нові речі було великою проблемою. У Києві тоді існували великі стихійні речові Одного разу мамі порізали там бритвою портфель – добиралися до грошей. Другий великий базар був «Євбаз», він займав всю нинішню площу Перемоги. На «Євбазі» можна було купити все – і продукти, і речі.

Коли навесні 1944 року ми повернулися в Київ, у будинках ще не відновили теплопостачання, не було і газу. Готували їжу на примусах і кєрогазах. Пам'ятаю ці прилади у нас на кухні. Пічка-«времянка» була в одній-єдиній кімнаті. Коло неї всі тулилися, коли було холодно. Поруч неї примудрялися й помитися. Для цього батьки замовили столяру фанерні ночви. Раз на тиждень ми з мамою ходили в Караваївські лазні на розі вулиць Толстого і Пушкінської. Тепер там новий офісний будинок над входом до станції метро.

У 1946 році, коли я навчалася в 4-ому класі, вийшов на екрани фільм «Попелюшка». Я бігала дивитися цей фільм в кінотеатр «Комсомолец України» на Прорізній (тепер у тому будинку Молодий театр) багато разів і нарешті напам'ять знала весь текст. У фільмі грали прекрасні актори – Ранєвська, Меркур'єв, Жеймо, Консовський, Гарін. Я збирала своїх однокласниць і ми зробили на Новий рік спектакль, відтворюючи деякі сцени із фільму. Я грала короля.

Батьки дуже турбувалися про моє виховання і освіту. Я була дуже жвава, мене цікавило все на світі. Мені багато читали, поки я була зовсім мала. Потім стала багато читати сама. Почалося все з популярних тоді «Чука і Гека» і «Тимура та його команди» Гайдара, а потім швидко дійшло й до серйозніших творів світової класики.

У школі я легко засвоювала курс навчання, а крім того займалася в гуртках. У Будинку вчених на вулиці Володимирській, 45 відразу після війни був танцювальний гурток для дітей, який вела вже немолода колишня балерина оперного театру, яку звали Естер Володимирівна. Був і гурток навчання гри на фортепіано – тут мою вчительку звали Марія Давидівна. Я залюбки навчалася в обох. Пам'ятаю, як ми з батьком після цих занять ішли вниз по Володимирській з Будинку вчених до «будинку Морозова», і я весь час турбувала його якимись дитячими запитаннями. Нарешті він не витримав:

– Не заважай, я думаю!

Це теж було йому притаманне: він завжди був заглиблений в якісь наукові питання...

Коли я підросла, співробітники Інституту біохімії організували для своїх дітей гурток вивчення англійської мови. Заняття запросили проводити співробітницю Інституту фізіології **Асю Зеліковну**, яка добре знала англійську. На той час у школах та вишах вивчали здебільшого німецьку, але науковці добре розуміли перспективність саме англійської мови. Відтоді досі пам'ятаю напам'ять уривки зі «Шасливого принца» Оскара Уайльда. Тоді до англійської серйозно взявся й батько, який до війни вивчав німецьку й французьку. Адже по війні більшість наукових журналів на Заході виходили вже англійською.

У 1949 році батько, якого за рік перед тим обрали членом-кореспондентом АН УРСР (а президентом Академії уже став його вчитель Олександр Палладін) отримав велику окрему квартиру на вулиці Леніна (тепер Богдана Хмельницького) на розі з вулицею Івана Франка. У ній я потім прожила майже 60 років.

Поруч була 52-а середня жіноча школа, яку я й закінчила в 1953 році зі срібною медаллю. Добре пам'ятаю день смерті Сталіна. Вся притихла школа зібралася в залі. Був мітинг, багато дітей і вчителів плакали. Тоді ще ми зовсім не розуміли справжнього значення того, що відбувалося.

Коли закінчення школи було вже близько, постало питання, яку спеціальність обрати. Саме тоді, – безумовно, за прикладом батька, закоханого в свій фах і роботу, – я вирішила піти вчитися в медичний інститут. Гуманітарні дисципліни не приваблювали мене, і це, мабуть, було обумовлено значною мірою характером їх викладання. Пам'ятаю такий випадок. Вчителька історії почала урок, промовивши:

– Дети, теперь вы не должны говорить, что восстание Шамиля было национально-освободительной борьбой народов Северного Кавказа. Теперь вы должны говорить, что это выступление спровоцировал британский империализм.

Безумовно, такі заяви не викликали особливої довіри. Навіть я розуміла, що вони викликалися щоразу новими ідеологічними установками.

Викладання всіх предметів у школі відбувалося російською мовою. Рідній мові були присвячені тільки уроки української мови і літератури. Український правопис намагалися великою мірою наблизити до російського, а

літературу викладали так, що це не давало можливості скласти уявлення про справжню її роль і значення. Уроки ці були на диво нецікавими. Мабуть, через це в мене єдина четвірка в атестаті була саме з рідної мови.

Перші студентські роки

Срібна медаль дозволяла вступ у виші без іспитів. Восени 1953 року мене зарахували на лікувальний факультет Київського медичного інституту. На курс набрали понад 200 студентів. Було багато абітурієнтів після школи, зокрема і медалістів, але немало було й тих, хто пройшов війну.

Курс зібрався сильний. Чимало із наших студентів стали відомими спеціалістами, науковцями. Але чимало людей потім стали знайомими в інших галузях. Зі мною на курсі навчався майбутній поет-«шістдесятник» і редактор «перебудовного» популярного московського журналу «Огонек» **Віталій Коротич**, на пару років раніше закінчив інститут медик-інфекціоніст, відомий згодом письменник і громадсько-політичний діяч **Юрій Щербак**.

Кафедри інституту були розкидані по всьому місту. Нам залишали час на перебіжки, іноді не близькі. Але по молодості ми не відчували незручностей. Дуже любили перехід повз Бессарабку. Так бігали в «анатомку» в Олександрівській лікарні. На базарі продавали смачні гарячі пиріжки по 5 копійок і можна було по дорозі перекусити. Пиріжки ми називали «собача радість», але вони були незамінною підмогою для студентів, що жили лише на стипендію. Таких було багато.

Анатомія спочатку лякала, але викладання велося на дуже високому рівні, і швидко з'явилася глибока зацікавленість. Завідувач кафедри професор **М.С. Спіров** тоді уже був немолодою людиною. У нього до війни прослухав курс лекцій ще батьків брат Іван – після смерті Сталіна він повернувся з концтаборів і до глибокої старості працював лікарем-терапевтом у підкиївській Боярці. Цілі покоління українських лікарів були студентами професора Спірова. Практичні заняття проводив фронтовик **Георгій Борисович Агарков**. Він був ще молодою людиною і ми його любили. Анатомія більше не лякала.

Вчитися було дуже цікаво. Навіть латинська мова не видавалася нудною. Першим іспитом, який я складала в інституті, була саме латина. Іспит припав на понеділок, 13-те число і вистягла я 13-й білет, але отримала 5 балів (от і вір прикме-

Із майбутнім чоловіком Віталієм Стріхою під час походу по річці Білій, Урал. Літо 1958 року

там!) Нижчих балів я не отримувала потім усі шість років навчання, і отримала диплом з відзнакою.

Після першої ж сесії в інституті, яку я склала на всі «відмінно», мені повідомили, що тепер я маю право на стипендію. До цього як дитина із забезпеченої сім'ї я такого права не мала. Стипендія була дуже невелика, але для багатьох студентів вона була життєво важливою. Мене попередили, що я маю попередньо написати заяву з проханням про надання стипендії. Я задумалась і пішла радитися з батьком.

– Не треба, не пиши. Ми цілком обійдемося без цих грошей, для когось вони важливіші!

У цих словах виявилася життєва настанова батька, який за будь-якої ситуації був надзвичайно порядною людиною, а на додачу ще й абсолютним безсрібником. Так він виховував і мене. Від батька я отримувала «кишенькові» гроші на театр, на кіно, на книжки. А більшого тоді й не потребувала.

Наш курс був дуже дружним. Потім довгі роки я підтримувала стосунки із багатьма однокурсниками. На нашому курсі навчалися й четверо студентів з Чехословаччини: троє хлопців і одна дівчина – **Мілена Пеніцова**. Мілена була в нашій групі і я з нею приятелювала. Всі вони добре вчилися, але після закінчення вишу стосунки з ними обірвалися.

А тоді ми декілька разів разом їздили на сільськогосподарські роботи, навіть у Джанкой – степовий Крим. Збирали кукурудзу. Жили в бараку, де на підлозі насипали соломи й застелили її якимись ковдрами. Голодні не були, завжди можна було підварити кукурудзи. Не пам'ятаю, щоб нас щось бентежило. Молодість!

Звісно, жили ми тоді не лише навчанням. На перших курсах я займалася спортивною гімнастикою. Спортивний зал інституту був поруч, на розі вулиць Коцюбинського і теперішньої Богдана Хмельницького. Там було ще декілька кафедр. Тепер там розташована районна поліклініка.

В інституті захопилася переглядом театральних спектаклів. Ще в школі часто ходила на денні спектаклі в драматичний театр імені Лесі Українки. Запам'ятався спектакль за п'єсою біохіміка-харків'янина, батькового знайомого **Арона Утевського**. Завдяки батьку знала його особисто, і, напевно, тому ця прохідна «радянська» вистава лишилася в пам'яті. А мова в ній йшла про професорських дітей, яких посилали на сільгоспроботи, а їм дуже не хотілося...

Уже за студентських років я дуже полюбила спектакль «Ромео і Джульєтта» з молодими **Миколою Рушковським** і **Адою Роговцевою**. Дивилась його не один раз. Але найчастіше ходила в оперу, спочатку на денні спектаклі (зазвичай це були балети), потім і на вечірні вистави. Пам'ятаю і досі **Івана Паторжинського** та **Марію Литвиненко-Вольгемут** у виставі «Запорожець за Дунаєм», **Ларису Руденко** в «Кармен», **Бориса Гмирю** в партії Гремін в «Євгенії Онєгіні», **Сергія Козака** в «Ріголетто», **Єлизавету Чавдар** у «Руслані і Людмилі», «Севільському цирюльнику», «Лакме» й багатьох інших операх. Прекрасні були спектаклі, і йшли вони всі тоді українською мовою. Пам'ятаю й славетного гастролера з Москви тенора **Івана Козловського**, який часто співав тоді у виставах Київської опери.

В театрі Івана Франка в ті роки дуже багато йшло спектаклів за п'єсами **О. Корнійчика** та інших творів-«агіток». Але були також вистави з української класики. Добре

пам'ятаю **Наталю Ужвій**, **Віктора Добровольського**, **Амвросія Бучму** – прекрасних акторів, які прославили цей театр.

Уже в студентські роки я дуже любила ходити в філармонію, куди купувала зазвичай абонемент, що був дуже недорогий (а звичайні квитки були ще дешевші – навіть на прем'єрну виставу в опері в 1950-х квиток у першому ряді партеру коштував 5 карбованців, на «пореформені» гроші – 50 копійок; щоправда, й зарплати із пенсіями та стипендіями були в більшості мізерні).

Мені пощастило неодноразово слухати в філармонії піаністів **Святослава Ріхтера** й **Емілія Гілельса** та скрипаля **Давида Ойстраха**. Слухала й славетного **Вен Клайберна** (тоді говорили: Ван Кліберна) – невдовзі після перемоги на першому конкурсі імені Чайковського в 1958 році він приїздив до Києва і давав концерт, але не в філармонії, а в переповненій залі оперного театру. Від того часу я й почала збирати колекцію платівок із записами класичної музики – їх досі слухає на старому програвачі мій син Максим.

Любила дуже походити в київські музеї, ходила туди часто. Вже пізніше обов'язково навідувалась в музеї і театри Москви, коли бувала там.

У повоєнні роки в Києві було багато книгарень, у тому числі букіністичних. Уживані книжки коштували дуже недорого – буквально копійки. Тоді закладалася основа нашої багатій бібліотеки. Нові книжки придбати було складніше. Біля книгарень з четвертої–п'ятої години ранку вишикувалися черги на анонсовані нові видання. Любителів книг було багато.

Відпочинок і знайомства

Аж до кінця 1960-х в СРСР була робоча «шестиденка». Отже, в мої шкільні і студентські роки – у 1940-50-ті – можливостей теперішнього «вікенду» просто не існувало. На вихідний, у неділю, батько часом вибирався під Київ на полювання разом з приятелем, класично неуважним (міг по черзі зі своїм спаніелем відкушувати від одного бутерброда) професором **Янковським** на його «Победі». Але це бувало не часто. Частіше мама з батьком просто рушали гуляти на Володимирську гірку. А я вибиралася до музеїв, на виставки чи в театри. Товариські зустрічі й колективні походи з'явилися вже в часи мого навчання в інституті.

Батьки ніколи не мали дачі й завжди відпочивали в санаторіях по путівках. Відразу по війні ми їздили у відкритому кузові вантажівки на базу відпочинку науковців у селі Прохорівці навпроти Канева. Насправді то були дерев'яні будиночки без зручностей на території колишньої садиби першого ректора київського університету Михайла Максимовича. У ті часи там росли ще дуб, що пам'ятав Шевченка, і сосна, під якою за переказами сидів Гоголь. До Дніпра треба було йти ще кілометрів 5 через заплави з протоками – там батько любив рибалити.

Під час нашого першого повоєнного перебування в Прохорівці там відпочивав з нами один із нащадків Михайла Максимовича. Онукою першого ректора була й **Ніна Олександрівна Максимович** – дружина одного з провідних співробітників Інституту біохімії **Давида Лазаровича Фердмана**. Батьки добре знали цю родину. Новий знайомий у Прохорівці запам'ятався тим, що саме він навчив мене плавати (батьки, що виростили далеко від великих

рйоч, навчити цього мене не могли). Він заводив мене на глибину, де я вже не могла стояти і, стоячи поруч, відпускав руки. Я щосили біла руками і ногами по воді, поки не відчула, що тримаюся на поверхні.

Дорогою від Переяслава до Прохорівки ми проїздили багато мальовничих польових озерець із качками – зараз вони вже всохли. Проїздили й через давнє козацьке село Хоцьки. Знову я туди потрапила на початку 1960-х уже на новенькій батьковій блакитній «Волзі», за кермом якої сидів мій чоловік **Віталій Стріха**. Адаже з Хоцьок походять усі Стріхи (хоч Віталій народився вже в Києві). Значно пізніше, вже після чоловікової смерті, я провела в Хоцьках із сином Максимом і онучкою Ясею багато гарних літніх днів у купленій наприкінці 1998-го старій хаті, оточеній старими абрикосами. Купувала її разом з чоловіком, який сподівався там пожити. Але не судилося...

На початку 1950-х батьки декілька років діставали путівки в санаторій імені Чкалова в Одесі. Мене брали з собою. Це був санаторій для творчої і наукової інтелігенції. Там я познайомилася з професором **Давидом Лазаровичем Сігаловим** – знаним київським педіатром, людиною цікавою і драматичної долі. У нього була велика колекція картин – роботи Кустодієва, Левітана, Серебрякової, Головіна та інших художників кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Давид Лазарович любив довго сидіти на високому березі над морем. Яюсь я піділа до нього (мені було тоді років 15–16). Заговорили. Не знаю вже, що його зацікавило, але це знайомство збереглося на 35 років. Давид Лазарович показав мені свою колекцію. Він жив у двох кімнатах на вулиці Михайлівській недалеко від теперішнього Майдану (тоді – площа Калініна). Стіни, двері, навіть шафи його помешкання були щільно завішані картинами славетних російських художників.

У нього був автопортрет Зінаїди Серебрякової, і він вважав, що я дуже подібна до цього портрету. Через багато-багато років мій син Максим привіз з Ленінграду копію ще одного автопортрета Серебрякової. Мій батько подивився на нього і спитав мене: а хто це тебе малював?

Давид Лазарович консультував і лікував дітей безвідмовно. Був випадок, коли він виручав і нас із Максимом, впевнено «знявши» поставлений йому в ранньому дитинстві іншою лікаркою поганий діагноз.

Востаннє я бачила Давида Лазаровича навесні 1984-го. З'явилися перші тюльпани. Я йшла до нього з квітами під дощем. На тюльпанах збереглися краплини. Коли я входила до його оселі, Давид Лазарович сказав:

– Яка радість!

Це була наша остання зустріч. Через рік 91-річний лікар помер, заповівши свої скарби Київському музеєві російського мистецтва.

У санаторії імені В.Чкалова були волейбольний та танцювальний майданчики, де збиралася молодь. Постійно приходили також хлопці й дівчата з навколишніх дач. За стіною санаторію була дача тодішнього першого секретаря Одеського обкому **О.І. Кириченка** (пізніше, в 1953–1957 роках, він був першим секретарем ЦК КПУ – першим українцем на цій посаді за довгий час. Як відзначають сьогодні історики, цей період позначився виразною політичною відлигою й помітним поверненням позицій української мови). Його діти Юра і Тамара бували на волейболі і танцях мало не щодня. Приходили і **Слава Соляник**, син

директора знаменитої тоді китобійної флотилії «Слава», і дуже симпатичний хлопець **Боря Бурмистренко**, син першого голови Верховної Ради УРСР **Михайла Бурмистренка**, який загинув у вересні 1941 року під час відступу з Києва в трагічному урочищі Шумейкове на Полтавщині...

Але в основному там збиралися відпочивальники. Серед них були молода, але вже відома солістка Київської опери **Єлизавета Чавдар**, яку я потім слухала в багатьох виставах, провідний тоді артист балету Київської опери **Роберт Клявін**, і дуже гарна юна **Світлана Щербатюк**, що стала дружиною славетного кінорежисера **Сергія Параджанова**. Основний час ми проводили на пляжі.

Багато з тих знайомств, що почалися в юному віці, протяглися через усе життя. Часто зустрічала Світлану, вона жила зовсім поруч на вулиці Пирогова. По справах бачилася з **Юрою Кириченком** у Москві. Він працював на той час у товаристві зв'язків з іноземцями «Дружба», через яке відбувалися й наукові контакти (тоді дуже обмежені). Потім, коли він уже зробився дипломатом, послом СРСР спершу в Ісландії, а потім у Норвегії та на Маврикії, зрідка зустрічала його в Києві в домі **Катерини Богомолець**, онучки відомого фізіолога, президента АН України **Олександра Богомольця**, з якою я не лише працювала разом в Інституті ендокринології, а й приятелювала. Останній раз бачилася з ним, коли ховали Катю. Це було в кінці лютого 2013-го, за рік до Майдану та анексії Криму. Більше в Київ Юра, відставний російський дипломат, не приїздив...

Старші курси і перші кроки в науці

В інституті був дуже сильний професорсько-викладацький склад. Завідувачі кафедр були в основному досвідчені люди високого професійного рівня, відомі своїми справами. Професор **Лев Громашевський**, засновник кафедри інфекційних хвороб, був учасником легендарної протичумної експедиції **Данила Заболотного** до Маньчжурії і членом Установчих зборів від РСДРП. Хірург професор **Іщенко** був військовим лікарем, що врятував багато життів під час війни. Фізіолог професор **Фольборт** починав наукову діяльність у лабораторії легендарного **Павлова**. Були медики, що працювали в партизанських загонах – біохімік професор **Шамрай**, хірург професор **Дудко**. Всіх не згадаєш.

Більшість курсів читали російською мовою. Але були й україномовні викладачі – біолог професор **Кострюкова**, мікробіолог професор **Дяченко**, уже згаданий раніше терапевт професор **Приймак**.

Ще коли ми були на другому курсі, закінчилося будівництво морфологічного корпусу інституту на теперішньому проспекті Перемоги (тоді – Брест-Литовському). Туди перевели всі теоретичні кафедри, і наша біганина в анатомку повз Бессарабку припинилася. Але клінічні кафедри і далі працювали на базі багатьох різних лікарень і клінік по місту.

Мене глибоко цікавили і захоплювали майже всі дисципліни, які ми вивчали. Я по черзі готова була стати і хірургом, і окулістом. Дивувала складність і злагодженість роботи людського організму, людської психіки. Поставали питання про розвиток захворювань і розладів у злагоджених системах. Виникало бажання зрозуміти їх причини. Ще раніше **Володимир Веніамінович Фролькіс**, на той час доцент кафедри нормальної фізіології, помітив мою зацікавленість і запропонував мені попрацювати в науково-

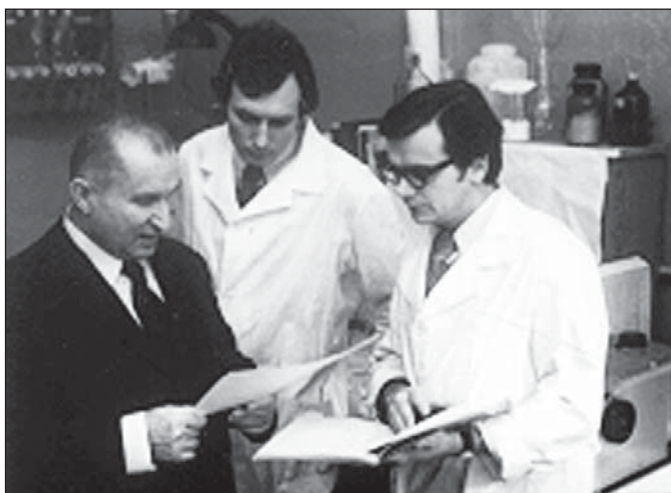
му студентському гуртку в них на кафедрі. Я погодилася. Першу наукову доповідь зробила на засіданні гуртка про наукову діяльність Сеченова.

Добрі стосунки з Володимиром Веніаміновичем, основані на глибокій повазі, збереглися на все життя. ВВ (так називали його друзі) був опонентом на моєму докторському захисті, а потім ми провадили спільні наукові роботи й мали спільні статті. У Володимира Веніаміновича був улюблений учень **Владислав Вікторович Безруков**, у майбутньому директор Інституту геронтології. Після того, як ВВ не стало, ми продовжили співробітництво з інститутом і отримали дуже цікаві результати. Стосунки, що розпочалися в студентські роки, продовжуються і сьогодні.

Науковій роботі присвятили себе багато моїх однокурсників. Я пізніше зустрічала багатьох із них і в клінічних, і в наукових установах. Один з моїх одногрупників, **Ігор Васильович Осечинський**, який у студентські роки випускав разом з Юрієм Щербаким студентську стіннівку «Крокодил у халаті», для якої робив дуже талановиті малюнки й тексти, став гематологом і працював у Центральному інституті гематології в Москві. Я зустрічалася з ним на різних наукових союзних форумах.

Цікава зустріч відбулась у Ташкенті. Ми на один день з'їздили в Самарканд. Ігор добре знав ці краї, бо часто бував тут по роботі, а для мене це було відкриття. За день ми встигли оглянути основні історичні пам'ятки і вечірнім потягом повернулися в Ташкент. Дуже пам'ятною виявилася й одна з поїздок у Москву. Ігор показав мені Троїцький монастир і відновлену «Трійцю» Андрія Рублева. До того я її не бачила.

Я починала слухати курс біохімії у професора Винокурова, але закінчувала уже у професора Шамрая, майбутнього керівника моєї кандидатської. Лекційним асистентом у нас був **Нестор Сергійович Верхрадський**. Пізніше він перейшов у новоорганізований Інститут геронтології, де і пропрацював все життя. Кафедра біохімії займала ціле крило на третьому поверсі нового морфологічного корпусу, про який я вже говорила. Було багато кімнат і для занять зі студентами, і в науковому відділі. Кімната для аспірантів була величезна, світла, її вікна виходили в парк.

М.Ф. Гулий з аспірантами

С.В. Комісаренком (нині – академік НАН України, директор Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України) і **В.О. Михайловським**. Київ, поч. 1970-х років

З чоловіком Віталієм та сином Максимом. Початок 1960-х

Про таке приміщення можна було тільки мріяти. Але перевезене із старої кафедри наукове обладнання було недостатнім. Кафедра в новому корпусі не була обладнана навіть витяжною системою, що дуже обмежувало можливість наукової роботи. Але науковий студентський гурток працював і я брала в ньому активну участь.

Звісно, студентське життя не зводилося тільки до лекцій. Про театри й концерти я вже згадувала, про Чкаловський санаторій в Одесі – теж. Протягом року ми влаштовували вилазки в ліси коло Києва. Такі вилазки познайомили мене з прекрасним активним відпочинком. Потім усе життя я займалася туризмом. Спочатку пішими походами. Уже на початку 1960-х двічі ходила з чоловіком Віталієм по Карпатах, побувала в знаменитому Домбаї на Кавказі. Але гірський туризм з необхідністю весь час тягнути на собі важезний рюкзак виявився для мене фізично надто складним – я ніколи не відзначалася особливо міцною статуєю. А ось річкові походи полонили не тільки відсутністю цих екстремальних навантажень, але й динамічністю.

Ще у 1958-му я вперше завдяки сусідові **Славі Логинову** потрапила в водний похід по річці Білій на Уралі. У вихідному пункті (селище Тирлян) ми – троє дівчат і четверо хлопців – купили в місцевих жителів два важкі дерев'яні плоскодонні човни, які назвали «Голубий експрес» та «Червоний мак». Проходячи місто Білорецьк, докупили ще й третій човен – «Коломбину» – найбільш неповороткий і тихохідний з усіх.

Подолали понад 400 кілометрів по швидкій і неймовірно красивій гірській річці, втопили по дорозі на одному з перекатів рушницю, побачили знамениті Арський Камінь та Капову печеру, видерлись на стрімку скелю Шагай-Таш, врешті-решт за копійки продали наші човни в кінцевому пункті й благополучно повернулися в Київ. У тому поході я познайомила з майбутнім чоловіком, аспірантом-фізиком Віталієм Стріхою, учнем основоположника фізики напівпровідників в Україні **Вадима Лашкарьова**.

Восени того ж року ми одружилися, і Віталій зі старого дерев'яного будинку на Лук'янівці, де жив із бабусяю-вчителькою **Ганною Терентіївною Бузницькою** і мамою-геологом **Наталією Андріївною Бурчик**, перебрався до нас на вулицю Леніна. Разом із моїми батьками ми прожили там аж до початку 1970-х, коли вони переїхали в новий, щойно побудований академічний будинок навпроти опери. А тоді нікого не дивувало проживання двох родин в одній квартирі. Слава Богу, з житлоплощею в нас було краще, ніж у переважної більшості тодішніх киян.

За роботою над кандидатською дисертацією. 1962 р.

У 1960-му в батька, на той час уже академіка і віце-президента АН УРСР (він дуже не любив адміністративні посади, і за першої ж нагоди залишив і цю, щоб зосередитися виключно на науці) з'явилася шикарна на той час блакитна «Волга» ГАЗ-21 зі статуеткою оленя на капоті. Батько мав права, але за кермо сам уже майже не сідав. Водив машину Віталій, часом підміняла його я (хоч мені фізично важко було впоратися з кермом без гідравліки). Відтоді ми майже щонеділі вибиралися в підкиївські ліси або понад Дніпро чи Десну – і батько, і Віталій були завзятими рибалками.

Пізніше, вже в другій половині 1960-х, Віталій згуртував дуже стійкий колектив, і багато-багато років ми ходили у водні походи на розбірних байдарках разом із теперішнім академіком гідромеханіком **Виктором Грінченком**, його братом-інженером, майстром на всі руки Миколою, їхніми дружинами та дітьми, моєю двоюрідною сестрою, дочкою батькового брата-авіатора Антона Женею та її чоловіком, вибуховим і надзвичайно симпатичним лемком, репатріантом з Франції (він працював викладачем французької мови) **Ярославом Соколом**.

Ми побачили Об, Єнісей, Лену, Байкал, річки та озера Карелії, середній і Полярний Урал, північ Росії, Соловки. Ще до Чорнобиля пройшли Прип'ять. Багато маршрутів були складними, або й по-справжньому небезпечними, але завдяки розважливості Віталія, який носив титул «вождя туристського народу», ми пройшли їх без серйозних «позаштатних ситуацій». Останні подорожі були присвячені вже річкам України – свою кар'єру байдарочниці я завершила в 1996-му походом по Десні, де сильно застудилася й зрозуміла: це вже не для мене.

Походи подарували мені незабутні враження й дружбу з прекрасними людьми, що тривала багато десятиліть. В походах я виховала свого сина. На жаль, сьогодні більшості з тих, із ким я долала безлюдні тайгові й гірські річки, вже немає. Тим більше ціную тих, хто лишився.

Закінчення інституту. Аспірантура

Тим часом навчання в інституті йшло по плану. Ми слухали нові й нові дуже цікаві курси – офтальмологію, отоларингологію, нервові захворювання, психіатрію і багато інших дисциплін. Дуже сильне враження залишив курс психіатрії. Читав курс професор **Я.П. Фрумкін** і часто закінчував опис хвороби словами: «хвороба невиліковна, методів лікування на сьогодні не існує». За час, що пройшов, для деяких захворювань знайшли способи

полегшення стану хворих, але для дуже багатьох патологій таких методів немає й досі. Це, безумовно, пов'язане з недостатнім розумінням роботи мозку, тих процесів, що відбуваються в цьому надскладному органі.

Вчені-біохіміки, фізіологи, нейрофізіологи, клініцисти в усьому світі активно вивчають ці процеси і на сьогодні тут досягнуто певного прогресу. Але медики і зараз вимушені визнати, що для низки нейродегенеративних захворювань кардинального лікування не існує. Лікарі вмюють сьогодні тільки пом'якшувати і полегшувати прояви недуги.

Добігав кінця час навчання, і я остаточно вирішила поступати в аспірантуру при кафедрі біохімії в медінституті. Здала необхідні іспити і пройшла по конкурсу. Перший день аспірантури запам'ятався тим, що всі співробітники наводили лад у приміщеннях кафедри. Мені випало помітити декілька вікон у коридорах.

Моє робоче місце було в просторій світлій аспірантській. На кафедрі проводили дослідження з деяких питань харчування і обміну речовин. Йшов 1959 рік. Біохімія активно розвивалася в усьому світі. Відкривались нові процеси, їх взаємозв'язки та роль в організмі. Тема моєї роботи була присвячена вивченню пентозного циклу та його регуляції в клітинах різних тканин, новому на той час і цікавому питанню. Її керівником був професор **Євген Федорович Шамрай**, колишній партизан, який протягом двох моїх останніх студентських курсів виконував обов'язки ректора Медінституту.

Дуже допоміг мені під час роботи над кандидатською і мій батько. Адже для з'ясування деяких аспектів теми дослідження потрібне було таке обладнання, якого, як я вже згадувала, на кафедрі в медінституті не було. Тож ці дослідження я виконувала в Інституті біохімії. Дисертацію закінчила вчасно. Захист відбувся в кінці 1962 року, а влітку 1961 року народився мій син **Максим Стріха**. Трохи раніше від мене захистив свою кандидатську й Віталій – його робота, присвячена роботі контакту метал-напівпровідник, мала велике значення для тодішньої техніки надвисоких частот.

Прожиті роки були надзвичайно насиченими, але було бажання працювати, були можливості і все здавалося досяжним. ■

Квітень-травень 2020 року,
час «Великого карантину»

Надія Гула, Максим Гулій і Микола Амосов, який вітає ювіляра з 95-річчям від дня народження. Київ, 2000 р.